

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ТЕОЛОГІЯ: ПРОЛОГ ДО ФЕНОМЕНУ ПОСТЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКОГО ЧАСУ

С. Л. Шевченко

кандидат філософських наук, науковий співробітник,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ, Україна)
idei.filosofa@gmail.com

Анотація

Сергій Шевченко. Екзистенціальна теологія: пролог към феномена на постекзистенціалното време. В статията се разглежда проблема за съотношението на екзистенциализма и теологията в нашето време. Прави се преглед на предпоставките за формиране и развитие на екзистенціалната теология като парадигмален антипод на постмодерната теология. Разкрива се значимостта на влиянието на идеите на Киркегор и представителите на екзистенциализма върху формирането на постекзистенціалното мислене на съвременните теолози – Дж. Маккуори, Г. Слейт и М. Вестфал. Обосновава се екзистенціалното тълкуване от тях на религията като основа на етиката.

Ключови думи: екзистенциализъм; теология; екзистенціальна теология; постмодернизъм; постекзистенціално мислене; екзистенціален подход; „ново християнство“; екзистенціальна етика

Анотація

Сергій Леонідович Шевченко Екзистенціальна теологія: пролог до феномену постекзистенціалістського часу. В статті розглядається проблема співвідношення екзистенціалізму та теології в наш час. Здійснюється огляд передумов становлення та розвитку екзистенціальної теології як парадигмального антипода постмодерністської теології. Розкривається значущість впливу ідей С. К'єркегора та представників екзистенціалізму на формування постекзистенціалістського мислення сучасних теологів – Дж. Маккуоррі, Г. Слейта та М. Вестфала. Обґрунтовується екзистенціальне тлумачення ними релігії як підстави етики.

Ключові слова: екзистенціалізм; теологія; екзистенціальна теологія; постмодернізм; постекзистенціалістське мислення, екзистенціальний метод; „нове християнство“, екзистенціальна етика

Abstract

Serhii Shevchenko. Existential theology: the prologue to the phenomenon of post-existentialist time. The article considers the problem of correlation between existentialism and theology in our time. The review of prerequisites for the formation and development of existential theology as a paradigm of postmodern theology antipode is done. The article reveals the importance of the influence of Kierkegaard's ideas and representatives of existentialism on the formation of post-existentialist thinking of modern theologians – John Macquarrie, Howard Slaatte and Merold Westphal. The existential interpretation of religion as the basis of ethics is substantiated.

Keywords: existentialism; theology; existential theology; postmodernism; postexistential thinking, existential approach; “New Christianity”; existential ethics

*“Ти створив нас, Господи, для Себе
і наші серця неспокійні, допоки не спочинуть в Тобі”.*

Св. Августин

Постановка проблеми. Проблеми існування релігії і теології, окрім традиційної християнської “класики”, у наш час тепер дуже модно вважати прерогативою так званої постмодерністської теології, до якої, зазвичай, безоглядно відносять безліч шкіл, напрямів і течій, зокрема, “деконструктивістську теологію” (М. Тейлор, Р. Шарлеманн, Ч. Вінквіст та ін.), “теологію смерті Бога” (Т. Альтицер, К. Рашке, Г. Ваганян, В. Гамільтон та ін.), постметафізичну теологію (Дж. Капуто, Дж. Ваттімо та ін.), постсекулярну теологію (М. Тейлор, Е. Вишгород та ін.) і т. д. Лейтмотивом цих напрямів й виступають концепти “смерті” Бога, “смерті” суб’єкта, “смерті” автора, “постсекулярної ери”, “відсутності універсального змісту релігії та абсолютних істин”, нігілізму як християнської релігії тощо.

При цьому стверджується і те, що тепер, у “постмодерну добу” ми, начебто, знаходимося на стадії анігіляції не лише традиційних, але й модерністичних цінностей, на стадії занепаду традиційного релігійного життя та виникнення ознак нових секулярних релігій. У цьому зв’язку мовиться й про кілька альтернатив подальшого розвитку подій: насамперед, про можливість ствердження жорсткої групової ідентичності, або ж про ствердження глобальних схем світової єдності, або всевладдя необмеженої технополії. Також називається і можливість відродження трансцендентної віри.

Британський антрополог Е. Геллнер, наприклад, досліджуючи зміни у сучасній культурі, її потребу у релігії, в універсальному світогляді, який визначає цінності та зміст свідомості людей, прийшов до висновку про те, що на сьогодні у вищезазначеному аспекті також існує декілька альтернатив, а саме: постмодерністський релятивізм, раціоналістичний фундаменталізм та релігійний фундаменталізм. Сам Геллнер захищає при цьому раціоналістичний фундаменталізм, принципове повернення до філософсько-релігійних ідеалів Просвітництва, до віри у абсолютні і трансцендентні істини, однак і погоджується з релятивістами у запереченні Одкровення та інтелектуальної вірогідності. Натомість постмодерністський релятивізм – вважає у найвищій мірі неприйнятним.

Утім, сьогодні існує ще одна альтернатива можливого розвитку сучасного релігійного мислення, пов’язана з відомим процесом його екзистенціалізації. Сам цей процес історично був надзвичайно незручним для офіційної церкви, адже відправним пунктом класичноекзистенціалістського філософствування завжди виступав лише інтеріоризований досвід конкретного індивіда. А С. К’еркегор, беззастережно критикуючи церковну ієрархію ще за часів “Золотого століття” у Данії, намагався повсякчасно довести, що ми повинні долати (*долати, а не заперечувати*) усталені правила і принципи християнської догматики, виходячи за межі колективної моралі, перетворюючи її на процес індивідуального самоперевершення, породжене в людині глибоко пережитим релігійним або містичним досвідом. Стверджуючи тим самим, що релігія, віра мають завжди виступати передумовою етики. А не радикальна етика бути передумовою нігілізму або ж “етики поза законом”, як це інколи стверджується у постмодернізмі.

Виклад основного матеріалу. Критика екзистенціалістами традиційної християнської моралі і світогляду були необхідним кроком у формуванні екзистенціалістського мислення. Етика С. К’еркегора, долаючи межі та норми усталеного світського та релігійного офіціозу, запропонувала досвід Іова та Авраама з їхнім мовчанням у якості сприйняття реальності та можливих дій людської істоти всупереч встановленим догматичним нормам через абсурд, парадокс і можливі трагічні наслідки у прагненні зберегти у собі духовне життя. Саме вона й стала дотичною до тих потрясінь, які приготувала для цивілізації історична доба, її значення актуалізувалося і в період зародження постмодернізму з його запереченням загальноприй-

нятного, усіма визнаного, та усіма затвердженого змісту моральної свідомості.

Загалом роль та значення процесів екзистенціалізації теології, зокрема, і теології християнської, сьогодні у вітчизняному релігієзнавстві залишаються мало дослідженими. Починаючи з С. К'єркегора, ідеї якого мали вагомий вплив на погляди Г. Марселя і К. Ясперса, М. Гайдеггера і М. Бубера, М. Бердяєва і Л. Шестова, досвід діалектичної теології К. Барта, Ф. Гогартена, Р. Бультмана, Е. Бруннера, Е. Турнейзена, Г. Тіліке, екзистенціально-протестантської неоортодоксії братів Рейнгольда та Річарда Нібурів, Й. Громадки, "нової теології" Д. Бонхьоффера та Дж. Робінсона, екзистенціального неотомізму К. Ранера, Ж. Марітена, Е. Жільсона, христології Дж. Маккуоррі, систематичної теології П. Тілліха, і закінчуючи Г. Слейтом та М. Вестфалем, екзистенціальна есхатологія та екзистенціальна феноменологія релігії яких і у наш час формують методологічні основи теологічного мислення. Специфіка процесу екзистенціалізації теології та релігійного мислення, багатогранність впливу класичного екзистенціалізму на теологію, сприйняття цього процесу офіційною церковною ієрархією зумовили і варіативність, і, до певної міри, категоріально-понятійну невизначеність сутності ідей представників екзистенціалізованої теології. Так, наприклад, у протестантизмі "протестантська неоортодоксія" стала водночас синонімом у визначенні і "діалектичної теології", і "теології кризи", і "теології парадоксу", і "теології слова Бога"¹ тощо. Методологічно ж вона була унаочнена і радикальним христоцентризмом Барта-Турнейзена, і методологією "природної теології" Е. Бруннера, і принципами "демифологізації Нового Заповіту" Р. Бультмана, і "екзистенціальним Одкровенням" Ф. Гогартена, "етикою відповідальності" Д. Бонхьоффера, і, навіть, "християнським соціалізмом" Р. Нібура. Започаткована в протестантизмі тенденція до екзистенціального оновлення християнства, поширилась і на католицизм та православ'я, й методологічно підсилилась трансцендентально-антропологічною етикою К. Ранера, інтегральним гуманізмом Ж. Марітена, екзистенціальною діалектикою божественного та людського М. Бердяєва, "неоправослав'ям" Х. Яннараса, екзистенціальною есхатологією часу Г. Слейта, щоправда, саме поняття екзистенціального "оновлення" теології розумілося та розуміється зовсім по-різному. Утім, більшість з теологів обирають шлях, який веде від людини до Бога, а не навпаки, вважаючи, що Бог відкривається не тільки в Слові, але і в людському існуванні, а тому філософія здатна допомогти теології в проясненні Слова Божого. Зрештою, Дж. Маккуоррі у своїй відомій праці "Екзистенціалістська теологія: порівняння Гайдеггера та Бультмана" (1955) спробував окреслити головні принципи екзистенціалізації релігійного мислення та певним чином "концептуалізувати" розуміння цього процесу. Таким чином, у термінологічному обігові закордонних досліджень релігійної філософії і теології і з'явилося поняття екзистенціалістської та екзистенціальної теології². Праці Джона Маккуоррі, його попередників та послідовників і, особливо, Говарда Слейта та Мерольда Вестфалю і створюють сьогодні новітню екзистенціальну альтернативу постмодерністській парадигмі в теології, підтверджуючи той факт, що екзистенціалізм може бути дієвим та евристичним засобом в оновленні та пристосуванні християнства до змін, що несе глобалізація та інформаційний бум. Вислів Св. Августина з вжитого нами до даної статті епіграфу, який, на думку сучасних дослідників, є взагалі "формулою для усього християнського екзистенціалізму" (Хоппер, 1956,

¹ Хоча термін "неоортодоксія" зазвичай використовується в якості узагальнюючого синоніма для назв усіх цих концепцій, своїм походженням він зобов'язаний американському варіанту діалектичної теології, який з'явився пізніше європейського і під його впливом. Основні представники європейської неоортодоксії – К. Барт, Р. Бультман, Е. Брунер, Ф. Гогартен, О. Кульман, Г. Мерц, Е. Турнейзен, американської – Р. Нібур, П. Тілліх. За межами Німеччини і Швейцарії, де вона виникла, називаються прізвища П. М'юрі (Франція), Н. Зее (Данія), К. Міскотта (Нідерланди), Й. Громадки (Чехія) і т. д.

² Для нас і, мабуть, для інших дослідників і досі залишається таємницею, чому саме термін "екзистенціальна теологія" ("existential theology"), який наскрізно вживається у всьому тексті оригінального видання даної праці Дж. Маккуоррі був на титульній сторінці замінений терміном "екзистенціалістська теологія"...

с. 163), Дж. Маккуоррі витлумачує у тому сенсі, що тривога, з якою людина зіштовгується у своєму житті, і яка не має жодного стосунку ані до чого іншого в світі, окрім її власного існування, саме і спонукає людину звернутися до Бога, який є основою буття. Творцем її існування та світу (Маккуоррі, 1973).

Багатоманіття виявів впливу екзистенціалізму на теологію важко вмістити і описати в межах одного дослідження, особливо коли за цю справу береться один дослідник. Феномен такого багатогранного впливу на різні теологічні напрями, різні конфесійно у межах християнства потребує скрупульозного, кропіткого колективного багатотомного дослідження, яке може тривати десятиліттями. Дана розвідка не претендує на комплексність та універсальність у висвітленні такої неосяжної проблематики, а лише привідкриває сторінку до неї і, як ми сподіваємось, стане поштовхом до більшої зацікавленості та ґрунтового вивчення в Україні феномену процесів екзистенціалізації теології та релігійного мислення. Ми переконані і у тому, що екзистенціалізм не варто розглядати у якості певної монополії методологічного та ідейного інструментарію для духовних пошуків та переоцінки релігійних підвалин людської свідомості. Проте такий інструментарій, у відповідності до влучного зауваження Е. Бруннера, завжди був “спрямований на дослідження природного саморозуміння людської істоти, у центрі якого завжди знаходилася совість. Але це не означає пораду вийти і стати екзистенціалістом. К’єркеґор, передвісник Е. Бруннера, ніколи не прагнув бути екзистенціалістом. Він просто намагався бути чесною людиною. І це хороша ідея для всіх” (Шинн, 1959, с. 122).

Ідеї С. К’єркеґора, як передумова класичного екзистенціалізму, екзистенціально-теологічної аксіології та екзистенціальної теології, набувають все більшої актуальності та гостроти вираження саме сьогодні, в глобалізованому суспільстві інформаційних технологій. Безумовно, з великою пророкою проникливістю К’єркеґор передбачив народження безособової культурної пустки, в якій людина перетворюється на знеособлену істоту, або ж буде зобов’язана відшукати собі існування, що ґрунтуватиметься водночас на “рівності перед Богом, і рівності з усіма людьми”. Це і є основний лейтмотив творчості данського мислителя, який, з одного боку, так до кінця і не зрозумів Л. Шестов, а, з іншого, здобув подальший розвиток в європейських інваріантах розвитку християнської теології у різних напрямках.

Вітчизняна “К’єркеґоріана”, якщо під цим терміном мати на увазі позитивно спрямовані дослідження творчості данського мислителя, розпочалася в Україні, насамперед, працями професора К. Ю. Райди (Райда, 1998 – 2013) та виходу збірника виступів учасників міжнародної конференції у Львові у 1998 році (Українська К’єркеґоріана ..., 1998). Продовженням цього досвіду стали публікації двох збірників статей учасників київської міжнародної конференції, присвяченої шануванню 200-річного ювілею від дня народження С. К’єркеґора, які були видані Інститутом філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України та Бібліотекою С. К’єркеґора ім. Едни та Говарда Хонгів коледжу ім. св. Олафа у Нортфілді (США) (Ідеї Серена К’єркеґора ..., 2014) та іншим виданням у Болгарії – Центром дослідження людини “Humanus” з м. Пловдив, Східно-європейським Інститутом дослідження праць С. К’єркеґора Костянтинова Університету у м. Нітра (Словаччина) як організаціями-співзасновниками конференції (Søren Kierkegaard in our time ..., 2015).

К. Ю. Райда (1998, с. 127 – 129), позитивно витлумачуючи сенс ідей данського мислителя, звернув увагу вітчизняної інтелектуальної спільноти саме на те, що: “Християнство, згідно з екзистенціальним розумінням, є наслідком розвитку феномена духовного”, де з’являється образ к’єркеґорового “Я” (в якому істота відрізняє себе від інших людей, від роду “цілого”, і від “не-Я”, такого, що дається безпосередньо в досвіді сприйняття його суспільної значущості), – в якому це безпосередньо наявне “Я” прагне – а таке прагнення визначає всі його бажання і почуття – до духовного самовтілення, самовтілення в духовному, реалізації своєї сутності і конкретного фізичного існування в цьому духовному, надфізичному, надматеріальному, над-

природному, або надії на те, що його особисте фізичне існування може стати одвічним, що його праця у цьому земному світі не буде марною, що її результати не будуть навіки знешкоджені іншими – і родом, і суспільством, і державою, – і не зітруть пам'ять про це саме "Я".

У екзистенціальній філософії і екзистенціалізмі, так само як і у певних теологічних концепціях західного християнства, далеких від устремління одержання вигоди і виконання жорстких "соціальних замовлень", набагато раніше ніж в інших світоглядних системах, почала виявлятися стурбованість з приводу негативного характеру подібних змін, які, на думку багатьох мислителів, розпочалися саме процесами однобічної й суцільної раціоналізації усіх сфер життєдіяльності людини і подальшої поступової втрати, "забування" гуманістичного змісту і духовних вимірів людського існування. Адже масове суспільство споживання, у якому й відбувалася остаточна концептуалізація класичного екзистенціалізму й формувалася екзистенціальна теологія, об'єктивно змінювало і якість спілкування, й можливості творчого самовираження людської істоти, і значення любові у взаємостосунках людей. Починаючи приблизно з другої половини ХХ століття, для людини західного суспільства сприйняття світу під впливом трансформації внутрішніх ціннісних факторів почало нагадувати стан суперечливого подвоєння: з одного боку, речовізм, гедонізм та гонитва за матеріальними статками як головний пріоритет екзистенції, а, з іншого боку, – розуміння можливих негативних наслідків подібного стилю життя (саме це протиріччя й відображалось в усвідомленні необхідності змін від моделі "мати" до моделі "бути" (у термінах Г. Марселя (1994) та Е. Фромма (2008))).

Сучасна доба "переоцінки цінностей", краху "дискурсу Ісуса Христа" формує цілу низку ідентичностей ("плюралізм ідентичностей"). Однак в цьому контексті все виразнішою постає проблема співвідношення цінностей християнського світу зі змінами, що несе глобалізація. Сьогодні в контексті різкої критики теології ведуться численні дискусії щодо призначення віри в наш час. Навіть говорять про подвійну кризу Церкви і богослов'я – кризу актуальності та особистісну кризу, що призводять до кризи ідентичності християнства в цілому (Ю. Мольтман). Дану дилему й намагається подолати шотландський теолог і філософ Дж. Маккуоррі, чітко усвідомлюючи кризу цінностей християнського світу, яку свого часу передбачив С. К'еркеґор і запропонував концепцію "нового християнства" у якості альтернативи цим змінам. Його ідеї та праці були тим наріжним каменем відомої будови філософії класичного екзистенціалізму, а згодом, і унікальних теологічних екзистенціалізованих концепцій на взірць діалектичної теології Гогартена, Барта, Бульмана, систематичної теології П. Тілліха, екзистенціальної теології Дж. Маккуоррі, Г. Слейта та М. Вестфалю (вперше про Дж. Маккуоррі, Г. Слейта та М. Вестфалю як представників екзистенціальної теології пише у своїх працях К. Ю. Райда (1998, 2009)), і, відповідно, їхньої екзистенціально-теологічної аксіології.

Методологічна та ідейна кореляція християнської теології та екзистенціалізму у ХІХ-ХХІ столітті, дозволяє стверджувати, що одним з наслідків цього процесу й було виникнення, становлення та формування теології екзистенціальної – феномену "до" та "пост" екзистенціалістського релігійного мислення, уособленого різними концепціями протестантизму, католицизму та православ'я та спрямованим на запозичення і використання методологічного інструментарію та ідейного спадку філософії класичного екзистенціалізму в осучасненні сучасного християнства, витлумачуванні біблійних текстів, теологічної догматики та релігійних явищ у новій глобалізованій і технократичній реальності. Концептуально зафіксований у працях Дж. Маккуоррі "Екзистенціалістська теологія: порівняння Гайдеґґера і Бульмана" (1955) та "Принципах християнської теології" (1966), у доекзистенціалістському періоді цей різновид християнського мислення виник і формувався, скерований світоглядними орієнтирами, методологічним підходом та ціннісними установками екзистенціальної діалектики та екзистенціальної етики С. К'еркеґора; в період поширення екзистенціалістських ідей – виявив себе у діалектичній теології К. Барта, Р. Бульмана, Ф. Гогартена, Е.

Бруннера, Е. Турнейзена, католицизмі Ж. Марітена та К. Ранера, православ'ї – М. Берядєва, протестантських концепціях “повнолітнього” світу та “безрелігійного християнства” – Д. Бонхьоффера та “Систематичній теології” П. Тілліха; у постекзистенціалістський час – був розвинутий принаймні двома релігійними мислителями з США Г. Слейтом та М. Вестфалем.

Тематично, концептуально і методологічно екзистенціальна теологія містить у собі:

– започатковану С. К'єркегором традицію осмислення релігійних явищ та проблем релігійного життя крізь призму психоемоційного, духовного, внутрішнього світу людини, її позараціонального індивідуального досвіду, яка у радикальний спосіб руйнувала устрій традиційно усталених норм, принципів та догматів християнської церкви, що склалися історично і дотримувалися беззаперечно;

– спробу модернізації православ'я Миколою Бердяєвим, яка випливала з проблеми тлумачення екзистенціальної природи духовного і вирішувалася шляхом “олюднення” традиційної християнської ідеології, протиставленням “догмату Христа” – “догмата людини” (виявленням таємниці її божественної природи не через дихотомію “Бог – людина”, а через екзистенціальний зв'язок “людина – Ісус Христос”), Богу-авторитету – Бога досконалої любові, христологічному одкровенню – антропологічного одкровення, зіпсованості та гріховності людини – зіпсованості та гріховності світу, подоланню пристрастей в людині – ототожнення пристрасті з духом як найвищого стану людської душі, занепаляй віри в людину – її творчих спроможностей, ідеї пекла – ідеї всезагального спасіння, досвіду смирення – досвід натхнення і творчої діяльності, церковній ієрархії – “нову релігійну свідомість” з новими духовними істинами;

– трансформацію теологічних концепцій К. Барта, Е. Бруннера, Е. Турнейзена, Ф. Гогартена у екзистенціальний протестантизм, концепцій Р. Нібура, Р. Бульмана та П.Тілліха – у екзистенціально-протестантську неортодоксію, концепцій Ж. Марітена та К. Ранера – у екзистенціальний неотомізм, де К. Барт почав застосовувати в теології ХХ сторіччя екзистенціальну діалектику та вчення щодо парадоксу С. К'єркегора, Р. Бульман вдався до деміфологізації Нового Завіту, маючи на увазі, що біблійні тексти повинні бути переформульовані в термінології людського існування (екзистенції), Ф. Гогартен розпочав пошуки “цілісності” екзистенції через Одкровення у Ісусі Христі тощо;

– експлікацію гайдеґерівської методології в “антропологічному обертанні” трансцендентального томізму Карла Ранера, де людський досвід почав виступати ключем до усіх богословських смислів й передбачати можливість реалізації спасіння без знання історичного християнського Одкровення і віри в Христа; ствердження принципової неконцептуалізованості людської суб'єктивності у екзистенціальному томізмі Жака Марітена та його концептуальне розмежування “класичного екзистенціалізму” на “екзистенціалізм екзистенціальний” та “екзистенціалізм академічний”;

– намагання Дж. Маккуоррі осмислити сутність впливу ідей М. Гайдеґера та С. К'єркегора на теологію ХХ століття, узагальнити досвід екзистенціалізації теології К. Барта та Р. Бульмана і концептуалізувати практику екзистенціалізації теологічного мислення;

– тілліхове оновлення та модернізацію протестантизму за допомогою екзистенціалістської термінології у “Систематичній теології” та спробу виявлення конкретно-історичного релігійного досвіду як відповідного підґрунтя культури, обґрунтування екзистенціально-теологічної концепції автентичності людського існування, де екзистенціал тривоги з приводу відсутності смислу існування у спробі сприйняти цю тривогу, трансформується у екзистенціал людської “мужності бути собою”;

– культивування Г. Слейтом к'єркегорівської методології розуміння та інтерпретації реальності, спрямованої на подальший розвиток “діалектики віри”, як підстави для розвитку подальшого існування людей у сучасному світі на засадах християнського гуманізму та

застереження від подальшого розмивання відмінності між іманентним і трансцендентним як головної риси християнства;

– слейтове створення екзистенціальної есхатології як продовження бердяєвського вчення щодо розподілу часу на космічний, історичний та екзистенціальний;

– розбудову М. Вестфалем оригінальної версії екзистенціальної феноменології та екзистенціальної герменевтики на підставі переосмислення феноменології М. Мерло-Понті, герменевтичного проекту Ганса-Георга Гадамера, В. Дільтея та М. Гайдеггера, концептуальних положень Еріка Дональда Гірша молодшого та Ніколаса Вултерсторффа;

– роздуми М. Вестфалю над дихотомією поглядів К'єркегора і Левінаса, зокрема, над їхньою екзистенціально-діалогічною етикою як сповіддю любові до ближнього. І хоча вестфалева етика і функціонує в режимі левінасівських контрастів: політики – моралі, історії – есхатології, війни і насильства – та миру, розуму та філософії – і одкровення, він все-таки надає перевагу саме С. К'єркегору. Твердження К'єркегора про те, що “система не має етики”, стверджує Вестфаль, і сьогодні нагадує нам, що не можна осмислити людину, яка не обтяжена етико-релігійною відповідальністю, не можна виходити лише з того, що у нашій глибинній сутності ми – знаючі (люди), бо тоді критерієм оцінки суб'єкта стає істина, а не доброта, свобода і відповідальність, об'єктивність, а не суб'єктивність;

– ідейну полеміку М. Вестфалю з лібералізмом (в особі Джона Роулза та його праці “Теорія справедливості”) та комунітаризмом (в особі Елсдеа Макінтайра та його праці “Після чесноти”) з позиції “екзистенціальної етики”;

– екзистенціально-феноменологічний аналіз М. Вестфалем божественного провозвістя;

– процес методологічної еволюції концепції М. Вестфалю від екзистенціальної феноменології релігії до екзистенційно-герменевтичного аналізу релігійного мислення;

– формування у релігійної філософії М. Вестфалю оригінальних і взаємопов'язаних концепцій екзистенціальної еклезіології та екуменізму.

Персонально до найбільш значущих постатей екзистенціальної теології світового масштабу слід віднести:

– К. Барта через його використання ідей С. К'єркегора з працями “Послання до Римлян”, “Церковна догматика”, та Р. Бульмана з його гайдеггерівською інтерпретативною методологією у перевитлумаченні біблійних текстів та працями “Новий Заповіт і міфологія. Проблема деміфологізації новозавітного благовістя”, “Теологія Нового Заповіту”, “Віра і розуміння”;

– Дж. Маккуоррі з його працями “Екзистенціальна теологія: порівняння Гайдеггера та Бульмана”, “Релігійна думка ХХ століття”, “Нові напрямки сучасної теології”, “М. Гайдеггер”, “Екзистенціалізм”, “Роздуми про Всевишнього”, “Принципи християнської теології”, “В пошуках людяності: теологічний та філософський підхід”;

П. Тілліха з його працями “Систематична теологія”, “Мужність бути”, “Сутність і значення екзистенціалістського мислення”, “Теологія культури”;

– Г. Слейта з його працями “Час і його завершення: компаративна екзистенціальна інтерпретація часу та есхатології”, “Актуальність парадоксу: діалектика розуму-в-існуванні”, “Парадокс екзистенціалістської теології”, “Філософія Мартіна Гайдеггера”, “Розкриття своєї реальної самості: проповіді екзистенціальної релевантності”, “Час, існування і доля: філософія часу Миколи Бердяєва”, “Переоцінка К'єркегора”, “Особистість, дух і етика: етика Миколи Бердяєва”;

– М. Вестфалю з його працями “Бог, провина та смерть. Екзистенціальна феноменологія релігії”, “Подолання Онто-теології: до постмодерністської перспективи християнської віри в континентальній філософії”, “Трансценденція та само-трансценденція: в Богові та душі”;

“Діалог між Левінасом і К’еркеґором”, “К’еркеґорова концепція віри”.

Якщо історично в екзистенціальній теології можна здійснити розподіл на екзистенціалістський та постекзистенціалістський періоди її становлення та функціонування, то у концептуально-методологічному ракурсі вочевидь виокремлюються щонайменше дві лінії розвитку: “к’еркеґорівська” та “гайдеґерівська”, які методологічно унаочнюються “екзистенціальним” та “екзистенційним” підходами до розуміння та інтерпретації духовного життя, реальності та релігійного мислення.

Започаткована С. К’еркеґором модель аналізу формоутворення людської свідомості в параметрах взаємодії її психоемоційних (тривога, страх, відчай, зневіра, сум) та духовних (хоча про них, зазвичай, мовиться набагато менше) елементів, перетворилась на своєрідну методологію екзистенціального аналізу релігійного буття та релігійного мислення в прозахідній релігійній традиції. Його непрямий дискурсивний метод сприяв “воскресінню” духовного сенсу стародавніх біблійних текстів у новаторській авторській манері, актуалізації потенційної духовності людської істоти, творенню теологічного фундаменту “нового християнства”, завданнями, що залишаються надзвичайно актуальними і у наш час. Водночас, онтологізація інтенцій та категоріальної символіки С. К’еркеґора М. Гайдеґером, разом з відповідними негативними наслідками, створила й новий методологічний прецедент екзистенційного розуміння та бачення шляхів розвитку християнської теології, який був згодом також застосований різними теологами, зокрема, Р. Бультманом, Е. Бруннером, П. Тілліхом, Д. Бонхьоффером, К. Ранером у практиці осмислення та інтерпретації сенсу біблійних текстів та розвитку теологічного мислення. В католицизмі, наприклад, експлікація гайдеґерівської методології в “антропологічному обертанні” трансцендентального томізму найяскравіше була представлена працями Карла Ранера, який використовував екзистенціалізований “трансцендентальний і антропологічний метод теології” при аналізі трансцендентного досвіду й обґрунтуванні вчення щодо “анонімного християнства”. К’еркеґорівська, або ж екзистенціальна модель у теології та релігійній філософії представлена концепціями Г. Марселя, Ж. Марітена, М. Бердяєва, Г. Слейта, гайдеґерівська – працями Р. Бульмана, Р. Нібура, П. Тілліха, Д. Бонхьоффера, Дж. Макуоррі та інших мислителів.

Висновки. Отже, постекзистенціалістська версія екзистенціальної теології теоретично “вплетена” в контекст сучасного постмодерністського мислення. Однак, у головних теоретичних постулатах протистоїть йому. Продовжуючи лінію порівняння ідей Гегеля – Левінаса – Барта – Фуко – Дерріди, з одного боку, та С. К’еркеґора – з іншого боку, М. Вестфаль, наприклад, виокремлює низку суттєвих особливостей їхніх концепцій, які суттєво впливають на розвиток та функціонування сучасного релігійного мислення. Зокрема, екстраполюючи практику застосування К’еркеґором псевдонімів на постмодерністську концепцію “смерті автора”, М. Вестфаль фіксує переваги к’еркеґорового стилю, або методологічного підходу у релігійному мисленні над концептуальними положеннями, або ж висновками та ідеями Р. Барта, М. Фуко, Ж. Дерріди та інших постмодерністів. К’еркеґорове дистанціювання автора від читача, його стиль “непрямої комунікації” і боротьби з “апофеозом доби”, як свідоме обмеження привілею авторства, що і доводиться американським дослідником, безумовно є прийомом суміщення ролі автора і читача, де вони й співпереживають, й відчувають, й проживають, й існують (екзистують) ненавчезно разом, що в практиці засвоєння релігійних текстів надає перевагу “відчування автором в собі осіб біблійних персонажів тексту, переживання й відчування граничності їхньої життєвої ситуації у власному мисленні” й кардинально не співпадає з ідеями постмодерністів, які розвинули цей концепт у зовсім іншому напрямку. Особиста епістемологічна позиція М. Вестфала про те, що істина насправді криється в суб’єктивності в реальності є протилежною позиції того крила постмодерністів, які, на думку американського мислителя, намагаються розбудувати світ, вільний від моральних зобов’язань і божественної благодаті.

З іншого боку, екзистенціальна теологія як напрямок сучасного релігійного мислення і досі перебуває у стані творення, постійного “перереформування” та “інноваційного розвитку”. Її тезаурус постійно доповнюється новими категоріями та визначеннями, про що свідчить, наприклад, термінологічне визначення концепції Дж. Маккуоррі, де лише при визначенні вчення одного мислителя з’явилися поняття “екзистенціальної антропології”, екзистенціально-антропологічної теології, екзистенціального адапціонізму, нео-модалізму, екзистенціально-онтологічного теїзму, екзистенціальної христології і т. і. Що ж до методологічних пошуків Г. Слейта і М. Вестфалія, то вони також теоретично “експериментують” з модальністю теоретичних засобів пізнання та пояснення релігійного життя та релігійних текстів, суміщуючи й запозичуючи різні постулати екзистенціалістської традиції. Тому і їхня методологія в одному випадку може виглядати та фіксуватися, наприклад, і як екзистенціально-феноменологічна інтерпретація релігії, а в іншому – як екзистенційно-феноменологічна інтерпретація релігії, в одному випадку, вона є, швидше, екзистенціально-феноменологічним методом, а, в іншому випадку – екзистенційно-герменевтичним методом і т. д. Тому і дана розвідка виступає лише у якості “пропедевтики” до подальшого релігієзнавчого та історико-філософського аналізу нових, екзистенціалізованих форм і типів християнського релігійного мислення.

Література та посилання

- Hopper, S. R. (1956), “On the Naming of the Gods in Holderlin and Rilke”, *Christianity and the Existentialists* [Carl Michaelson, editor and author], Charles Scribner’s Sons, New York, pp.148 – 190.
- Macquarrie, J. (1973) *An Existentialist Theology: a Comparison of Heidegger and Bultmann*, Penguin Books, Harmondsworth, 256 p.
- Shinn, R. L. (1959), *The Existentialist Posture: A Christian look at its meaning, impact, values, dangers*, Association Press, New York, 128 p.
- Søren Kierkegaard in our time: problems and prospects of modern philosophy and religious studies* (Selected Multilingual Proceedings of the International Conference celebrating the 200th anniversary of the birth of Søren Kierkegaard) (2015), Propeller Prepress, 124 p.
- Ідеї Серена К’єркегора у розвитку сучасної філософії та релігієзнавства. Рефлексії з України: збірник матеріалів наукової ювілейної конференції* (2014), Континент – X, Київ – Нортфілд, 161 с.
- Марсель, Г. (1994), *Быть и иметь* [пер. с франц. И. Н. Полонской], Сагуна, Новочеркасск, 160 с.
- Райда, К. Ю. (1998), *Історико-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення*, Український Центр духовної культури, Київ, 216 с.
- Райда, К.Ю. (1999), “Щодо сенсу та змісту філософствування С. К’єркегора”, *Мультиверсум. Філософський альманах*, № 7, с. 130 – 140.
- Райда, К. Ю. (1999), “Проблема духовного самоздійснення особи у філософії С. Кіркегора”, *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць* [відп. ред. В. В. Лях], Вип. 8., Український Центр духовної культури, Київ, с. 3 – 9.
- Райда, К.Ю. (2000), “Сенс філософії С. Кіркегора в інтерпретації Л. Шестова”, *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць* [відп. ред. В. В. Лях], №10, Український Центр духовної культури, Київ, с. 78 – 86.
- Райда, К. Ю. (2002), “Філософія І. Фіхте і Ф. Шеллінга як передумова кіркегорівських медитацій щодо проблеми свободи”, *Філософський альманах: Зб. наук. праць* [відп. ред. В. В. Лях], Вип. 30, Український Центр духовної культури, Київ, с. 30 – 38.

- Райда, К. Ю. (2009), *Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи*, Видавець Парапан, Київ, 328 с.
- Райда К.Ю. (2013), “Специфіка дослідження спадщини К’єркегора в Україні”, *Auspicia: Mezinárodní česko-ukrajinské výdecko-teoretické vydání*, číslo 3, ročník X, s. 103 – 107.
- Українська К’єркегоріана. Доповіді міжнародного семінару, присвяченого пам’яті Григорія Маланчука, “С’єрен К’єркегор і його роль в інтелектуальному житті Європи” (ЛДУ ім. І. Франка, 26 – 27 листопада 1997) (1998), Центр гуманітарних досліджень ЛДУ ім. І. Франка, Львів, 197 с.
- Фромм Э. (2008), *Иметь или быть* [пер. с англ. Э. Телятниковой], АСТ, Москва, 314 с.

References

- Fromm, E. (2008), *To Have or to Be? [Imet' ili byt']* [trans. from English by E. Teliatnikova], AST, Moscow, 314 p. [in Russian]
- Hopper, S. R. (1956), “On the Naming of the Gods in Holderlin and Rilke”, *Christianity and the Existentialists* [Carl Michaelson, editor and author], Charles Scribner's Sons, New York, pp.148 – 190.
- Macquarrie, J. (1973) *An Existentialist Theology: a Comparison of Heidegger and Bultmann*, Penguin Books, Harmondsworth, 256 p.
- Marcel, G. (1994), *Être et avoir [Byt' i imet']* [trans. from French by I.N. Polonskaya], Saguna, Novocherkassk, 160 p. [in Russian]
- Shinn, R. L. (1959), *The Existentialist Posture: A Christian look at its meaning, impact, values, dangers*, Association Press, New York, 128 p.
- Søren Kierkegaard's Ideas in the development of modern philosophy and religious studies. Reflections from Ukraine: proceedings of the jubilee scientific conference [Idei Serena K'ierkehora u rozvytkovi suchasnoi filosofii ta relihiieznavstva. Refleksii z Ukrainy: zbirnyk materialiv naukovoju yuvileinoi konferentsii]* (2014), Continent – X, Nortfild – Kyiv, 164 p. [in Ukrainian]
- Søren Kierkegaard in our time: problems and prospects of modern philosophy and religious studies* (Selected Multilingual Proceedings of the International Conference celebrating the 200th anniversary of the birth of Søren Kierkegaard) (2015), Propeller Prepress, 124 p.
- Raida, K. Yu. (1998), *Historical and philosophical research of postexistential thinking [Istoryko-filosofski doslidzhennia postekzystentsialistskoho myslennia]*, Ukrainian Center for spiritual culture, Kyiv, 216 p. [in Ukrainian]
- Raida, K.Yu. (1999a), “Regarding the meaning and content of S. Kierkegaard's philosophizing” [“Shchodo sensu ta zmistu filosofstvuvannia S. Kierkehora”], *Multyversum. Philosophical almanac*, No. 7, pp. 130 – 140. [in Ukrainian]
- Raida, K.Yu. (1999b), “The problem of spiritual self-realization of a person in the S. Kierkegaard's philosophy” [“Problema dukhovnoho samozdiisnennia osoby u filosofii S. Kirkehora”], *Multyversum. Philosophical almanac: Proceedings* [executive editor V.V. Liakh], Issue No. 8, Ukrainian Center for Spiritual Culture, Kyiv, pp. 3 – 9. [in Ukrainian]
- Raida, K.Yu. (2000), “The meaning of S. Kierkegaard's philosophy according to the L. Shestov's interpretation” [“Sens filosofii S. Kirkehora v interpretatsii L. Shestova”], *Multyversum. Philosophical almanac: Proceedings* [executive editor V. V. Liakh], Issue No. 10, Ukrainian Center for Spiritual Culture, Kyiv, pp. 78-86. [in Ukrainian]
- Raida, K.Yu. (2002), “The philosophy of I. Fichte and F. Schelling as a precondition of Kierkegaard's meditation on the problem of freedom” [“Filosofia I. Fikhhte i F. Shellingha yak peredumova kirkehorivskykh medytatsii shchodo problemy svobody”], *Multyversum. Philosophical al-*

- manac: Proceedings* [executive editor V.V. Liakh], Issue No. 30, c. 30 – 38.
- Raida, K.Yu. (2004), "The concept of freedom in the existentialism" ["Poniattia svobody v ekzys-tentsializmi"], *Freedom: contemporary dimensions and alternatives*, Ukrainian Center for Spiritual Culture, Kyiv, pp. 57 – 156. [in Ukrainian]
- Raida, K. Yu. (2009), *Existential philosophy. Tradition and Prospects* [Ekzystentsialna filosofiia. Tra-dytsiia i perspektyvy], Parapan Publisher, Kyiv, 2009, 328 p. [in Ukrainian]
- Raida, K.Yu. (2013), "The specifics of studying Kierkegaard's heritage in Ukraine" ["Spetsyfika doslidzhennia spadshchyny K'ierkehora v Ukraini"], *Auspicia: International Czech-Ukraini-an scientific and theoretical edition*, No. 3, vol. X, pp. 103 – 107. [in Ukrainian]
- Ukrainian Kierkegaardiana. Reports of the international seminar dedicated to the memory of Hryho-rii Malanchuk*, "Søren Kierkegaard and his role in the intellectual life of Europe" [Ukrainska K'ierkegoriana. Dopovidi mizhnarodnoho seminaru, prysviachenoho pam'iaty Hryhorii Malanchuka, "Soren K'ierkehor i yoho rol v intelektualnomu zhytti Yevropy"] (The Ivan Franko National University of Lviv, November 26 – 27, 1997) (1998), Centre for the Hu-manities of the Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 197 p. [in Ukrainian]

© **Сергій Леонідович Шевченко**